

Florian KEISINGER, *Unzivilisierte Kriege im zivilisierten Europa? Die Balkankriege und die öffentliche Meinung in Deutschland, England und Irland, 1876-1913.*, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 2008., 201 str.

Knjiga njemačkog znanstvenika Floriana Keisingera o neciviliziranim ratovima u civiliziranoj Europi analizira novinske tekstove o istočnom pitanju i ratovima na Balkanu od 1876. do 1913. godine u Engleskoj, Njemačkoj i Irskoj te njihov utjecaj na javno mnijenje i politiku. Napomenuvši da je interes zapadnih medija za Balkan krajem XIX. i početkom XX. stoljeća bio usmjeren samo na razdoblja ratova i nasilja, Keisinger je zaključio da su ratovi na Balkanu bili posljedica neuspješnog pokušaja Berlinskog kongresa da primiri Jugoistočnu Europu, područje na kojem su vlade nonovonastalih balkanskih država pokušavale izjednačiti etničke granice s granicama nacionalnih država. Europa je na to morala reagirati jer je bila svjesna da istočno pitanje može ugroziti mir u Europi, ali mišljenje europskoga tiska o najprihvatljivijem političkom rješenju tog problema bilo je različito: dok su konzervativni njemački, engleski i irski unionistički analitičari u očuvanju Osmanskog Carstva vidjeli jamstvo za stabilnost i mir u Europi, liberalne engleske i nacionalističke irske novine zagovarale su protjerivanje Turske iz Europe i etabliranje neovisnih nacionalnih država. Keisinger se osvrnuo i na zapadno poimanje Balkana u znanosti, pri čemu je istaknuo utjecaj teze Marije Todorove o pejorativnom značenju balkanskog diskursa od XVIII. stoljeća i njegovu konačnom negativnom prizvuku od balkanskih ratova i Prvoga svjetskog rata, koji se do danas nije bitnije promijenio, što su prema njezinu mišljenju pokazali zapadni novinari koji su rat u bivšoj Jugoslaviji devedesetih godina XX. stoljeća pogrešno doživljavali kao obnovljeni balkanski rat. Upozorio je da se toj tezi suprotstavio njemački znanstvenik Holm Sundhausen opaskom da je Balkan samo zaboravljen i vrlo nepoznat dio Europe za koji ona nije pokazivala veći interes, a ne europska periferija u kojoj rat nikada nije prestajao, i prigovorio Todorovoj na selektivnom korištenju izvora. No, Keisinger je napomenuo da ni Sundhausenova teza o slabom interesu Zapada za Balkan nije točna jer površan pogled na stranice njemačkih, engleskih i irskih novina pokazuje primjetno zanimanje za balkansku regiju, ako ni zbog čega drugog onda zbog ratova i nasilja koje su oni uzrokovali. Napomenuo je da njegova studija, za razliku od zaključaka Todorove, pokazuje kako je balkanski diskurs zapadnih medija tijekom ratova između 1876. i 1913. godine bio vrlo raznolik, a da se kontekst ratova na Jugoistoku Europe mora razmatrati uvažavajući pozicioniranje prema istočnom pitanju. Stoga se prema Keisingerovu mišljenju ne može govoriti o konstantno negativnom izvještavanju o Balkanu kao regiji jer su se povremeni pejorativni tonovi izmjenjivali s pozitivnim prikazivanjem balkanskih država i Turske u engleskim liberalnim i irskim nacionalističkim novinama. Ono što je bila posebnost ratova u Jugoistočnoj Europi bila je njihova etnička karakteristika, tj. njihova usmjerenost na fizičko uništenje protivnika, uključujući i civilno stanovništvo, te pomaganje paravojnih dobrovoljačkih skupina, tzv. bandi, čije su organiziranje tolerirale i Turska i vlade balkanskih država. No, Keisinger je napomenuo da je pitanje o odgovornosti za počinjena zlodjela ovisilo prvenstveno o stavu određene redakcije prema istočnom pitanju, a upozorio je da su izvjestitelji s terena radili u prilično ograničavajućim uvjetima. U redakcijama se često uopće nije znalo što se zapravo zbiva na Balkanu jer su komunikacijske veze s prijestolnicama u kojima su se nalazile redakcije novina bile vrlo loše, a sve države

provodile su strogu cenzuru vijesti, koje su novinari mogli dobiti samo u glavnim gradovima i glavnim vojnim stožerima. Kako su manjkale provjerene vijesti kojima bi se ispunili komentatorski stupci o nekom balkanskom ratu, ne treba iznenaditi bujanje spekulativnih interpretacija predstavljenih kao provjerene činjenice.

Navedene zaključke iz uvoda knjige Keisinger je detaljnije iznio podijelivši knjigu u tri cjeline, od kojih svaka ima tri poglavlja posvećena određenim pitanjima. U prvom poglavlju prve cjeline pod naslovom "Zwischen Propaganda, Meinungslenkung und weltanschaulich geprägter Berichterstattung – Zeitungen und die mediale Konstruktion der Wirklichkeit" (str. 19.–26.) autor je istražio ulogu tiska u konstruiranju stvarnosti i njegov utjecaj preko javnog mnijenja na donošenje političkih odluka; u drugom poglavlju, naslovljenom "Zeitungen als Medium politischer Kommunikation – Presse, Politik und *Public Opinion*" (str. 26.–38.), govori o povezanosti političkog tiska u Engleskoj i Njemačkoj s političkim programima određenih stranaka, a u trećem poglavlju, pod naslovom "*Prisoners of war* – Bedingungen der Balkankriegsberichterstattung" (str. 38.–47.), autor opisuje radne uvjete i načine komuniciranja ratnih izvještitelja s područja Jugoistočne Europe s glavnim redakcijama u matičnim zemljama. Druga cjelina Keisingerove knjige, koja obuhvaća četvrto, peto i šesto poglavlje, govori o načinu na koji su njemačke i engleske novine opisivale ratove i prilike na Balkanu između 1876. i 1913. godine. Unutar ove cjeline četvrto poglavlje pod naslovom "Die 'orientalische Frage' als 'europäische Frage' – Zwischen Kriegslokalisierung und Weltbrand" (str. 49.–76.) donosi cjelokupnu europsku dimenziju istočnog pitanja i opisuje zabrinutost u engleskom i njemačkom tisku zbog mogućeg izbijanja svjetskog rata, koji su svi držali neizbježnim, ali nisu znali kako će izgledati; peto poglavlje, naslovljeno "*Bag and baggage* vs. Status quo – Antworten auf die 'orientalische Frage', oder: die Legitimation von Krieg auf dem Balkan" (str. 77.–107.), iznosi različite prijedloge i koncepte u engleskim i njemačkim novinama o budućnosti europskog dijela Osmanškog Carstva, pri čemu se pokazalo da su liberalne engleske novine i irski nacionalisti zagovarali potiskivanje Turske iz Europe i uređenje Balkana po nacionalnom načelu, dok su konzervativne engleske, njemačke i irske unionističke novine zagovarale održavanje *statusa quo*; u šestom poglavlju "*Balkan atrocitie* – Zur Vielgestaltigkeit der medialen Darstellung balkanischer Kriegsführung und (Krieg)Gewalt" (str. 108.–140.) autor je istražio je li tisak ratove na Balkanu između 1876. i 1913. godine prikazivao legitimnima i kome se pripisivala krivnja za počinjene zločine i organiziranje paravojnih bandi, zaključivši da je i tu bilo podijeljenog mišljenja jer su konzervativne engleske, njemačke i irsko-unionističke novine odgovornima držale balkanske države, a liberalne engleske i irske nacionalističke novine optuživale su Tursku.

U trećoj cjelini knjige, koju čine sedmo, osmo i deveto poglavlje, Keisinger je analizirao irska zapažanja o ratovima na Balkanu, pa sedmo poglavlje, naslovljeno "Only in the history of Ireland - Irland und Südosteuropa" (str. 141.–155.), tematizira posebnost irske borbe za samostalnost u usporedbi s jugoistočnim europskim zemljama te pitanje nacionalnih pokreta i etničkog nasilja u ta dva europska područja; osmo poglavlje, pod naslovom "*Pawns in a Game* – Europa, England und Balkanstaaten" (str. 155.–159.), opisuje kako je istočnom pitanju u Irskoj pridavano drugačije značenje negoli u Engleskoj i Njemačkoj, pa je za Irce ono bilo prilika za stvaranje irske nacionalne države, dok su ga Englezi i Nijemci gledali kao opasnost za europski mir; u posljednjem, devetom poglavlju, "What Frees the Brave? – Die Balkankriege als nationale

Befreiungskriege” (str. 159.–173.), autor je pokušao odgovoriti na pitanje jesu li irski nacionalisti u balkanskim ratovima vidjeli primjer za stvaranje irske države i zaključio da je u desetljećima prije irske revolucije granica između radikalno-separatističkih i umjerenijih irskih nacionalista bila slabija nego što to tvrdi irska historiografija. Na kraju knjige Keisinger je u epilogu pokušao opisati oblik budućeg rata u njemačkim i engleskim tiskovinama između 1876. i 1913. godine, za koji su svi držali da je neizbježan. Zaključio je da nitko nije mogao točno predočiti kako bi on izgledao, ali da je Rusko-japanski rat mnogim vojnim stratezima vrijedio kao ogledni primjer ofenzivnog vođenja rata. Istodobno su se u engleskim i njemačkim novinama izražavale nade da rat neće biti poput balkanskih ratova jer su neki novinari tvrdili da je u Europi kroz dva stoljeća došlo od civiliziranja ratova, pa se ne bi trebalo očekivati uništavanje privatne imovine kao ni cijelih naselja sa stanovništvom, kao na Balkanu. Njemački tisak držao je da za civiliziranje rata treba zahvaliti promišljenoj politici velikih sila, koja je odredila ponašanje prema civilima u ratnim sukobima, ali suočeni s balkanskim ratovima engleski novinari posumnjali su da će i budući europski rat poprimiti njegove karakteristike. Neke njemačke novine apelirale su da bi se civilizirani svijet trebao s gnušanjem okrenuti od krvoprolića na Balkanu, ali u njemačkom građanskom tisku nije se mogla naći nijedna osuda načina vođenja balkanskih ratova. U njemu se organiziranje paramilitarnih postrojbi doživljavalo pozitivno, a rat se opisivao kao svenarodni rat, nacionalna obveza i pitanje časti te se zagovarala pojačana ideologizacija vojnika. Engleski konzervativni tisak bio je protiv bilo kakvog šovinizma i zagovarao je intenziviranje naoružanja, ističući da je poraz Turske u ratu s balkanskim državicama bio posljedica njezina zaostajanja u naoružavanju. Za razliku od njih liberalni tisak nije vidio potrebu za naoružavanjem tvrdeći da moderno efikasno ratovanje više ovisi o strateškim i intelektualnim sposobnostima vojnih vođa, za što im je tipičan primjer bila Turska. Autor je napomenuo da ni engleski ni njemački tisak nisu vjerovali u trajnije britansko-njemačko približavanje i međusobnu suradnju.

Keisnigerova knjiga zanimljivo je djelo u kojem je autor preispitao neke neupitne postavke društvenih i humanističkih znanosti o poimanju Balkana u drugoj polovici XIX. i na početku XX. stoljeća u europskim okvirima. S obzirom na to da su autori zaključili o europskom poimanju Balkana različiti od teza Marije Todorove, široko prihvaćenih na Zapadu, Keisingerova knjiga mogla bi potaknuti interdisciplinarnu raspravu u znanstvenim krugovima i skrenuti pozornost hrvatskih povjesničara na radove s njemačkog govornog područja.

ZLATKO KUDELIC

Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818-1849 (Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century. Sources on the Rise of Modern Constitutionalism – Europe, sv. 9.), prir. Dalibor Čepulo, Mirela Krešić, Milan Hlavačka i Ilse Reiter, De Gruyter, Berlin, New York 2010., 310 str.

Pojmiti izvorišta moderne ustavnosti te organizacije države i društva koje do danas smatramo imperativnima nužan je korak u razumijevanju vlastite pravno-